

משרד החינוך
המינהל למדע וטכנולוגיה
הפיקוח על מגמת אמנויות העיצוב

תכנית לימודים במקצוע

היבטים בתולדות העיצוב

(בתקופה המודרנית)

כיתות י"א-י"ב (2 יח"ל)

חלק שלישי

מהדורת ניסוי תשנ"ט 9-1998	רמת הלימודים א'-ב'	סמל המקצוע 20.10
------------------------------	-----------------------	---------------------

אר-נובו 1900. כך נקרא הזרם בצרפת ובבלגיה. באוסטריה ובגרמניה הוא כונה "ססציון", בגרמניה "יוגנשטיל" ובספרד "מודרניסטה", "ליברטי" באיטליה ועוד. האדריכלים והמעצבים של התקופה עסקו בכול: הם בנו בניינים (חוץ ופנים), שערים, גשרים ותחנות רכבת ועיצבו רהיטים, כלים שימושיים, כלי נוי, תכשיטים ומכונות.

הקו הפתלתל (סריגים וצמחייה) מאפיין את תחילתו של האר-נובו, אבל בהמשך התפתחו גם קווים גיאומטריים (בסקוטלנד וגרמניה).

האר-נובו הוא עיצוב כולל המקיף את כל תחומי העיצוב: גרפיקה, בדים, זכוכית, רהיטים, תכשיטים, עיצוב פנים ואדריכלות.

אשבי צ'ארלס רוברט [ASHBEE] 1863-1942

אדריכל אנגלי שהשתייך לקבוצת "ארטס אנד קרפטס". בשנת 1894 ייסד ועדה לתיעוד מבנים היסטוריים באנגליה. הוא הושפע מפרנק ליד רייט ועסק בתכנון בתי מגורים פרטיים ובעיצוב תכשיטים.

בארי צ'ארלס [BARY] 1860-1975

אדריכל ניא-קלאסי בריטי שתכנן את בתי הפרלמנט בלונדון.

ג'מאר הקטור [GUIMARD] 1867-1942

אדריכל ומעצב צרפתי בסגנון ה"אר-נובו", שנטה לשלב עיטורים מעולם הצמחייה בבניינים. בשנת 1898 זכה במרכז לעיצוב וביצוע כמה כניסות לתחנת הרכבת התחתית בפריס (ה"מטרו"). הכניסות בוצעו ביציקות ברזל שצורתן מושתתת על נושאים מעולם הצומח. העבודה נמשכה עד 1904.

ג'פרסון תומאס [JEFFERSON] 1743-1826

נשיאה השלישי של ארה"ב (1801-1809), ממנסחי מגילת העצמאות (1776), החוקה והמנגנון הדמוקרטי ונחשב לאחד מגדולי המשכילים בדורו. הוא התעניין באדריכלות בעת שירותו כשגריר ארה"ב בפריס (1784), התיידד עם האדריכל הצרפתי קלריסו, ובהדרכתו החל לרכוש ספרי ארכיטקטורה. הוא הסתייע בו להכנת תכניות לבניין הממשל בריצ'מונד וירג'יניה. בעת כהונתו כנשיא היה מעורב בתכנונה של וושינגטון וסיפק למתכנן שארל לאנפן העתקי תכניות של הערים החשובות באירופה. הוא השפיע על בחירת המתכננים ועל סגנון הבניינים שנבנו בעיר. דווקא הוא, שנחשב לעמוד התווך של הדמוקרטיה האמריקנית, הביא עמו מאירופה את סגנון הרומנטיקה הניאו-קלאסית בהשפעת עתיקות רומא, זאת בנוסף על אהבתו הקודמת לסגנונו של פאלאדיו.

ההסבר המקובל לתופעה זו הוא שבני דורו ראו עצמם כמי שהחיו את המסורת הרפובליקנית הרומית. ההסבר הפסיכולוגי הוא שהוא היה בו-בזמן מתקדם ושמרן, מעשי ורומנטיקן, בעד שוויון ובעל עבדים, מהפכן והססן. בתקופת כהונתו כנשיא הכתיר עצמו נפוליאון לקיסר. בתום כהונתו כנשיא חזר לחוותו בוירג'יניה והתמסר להשלמת ביתו "מונטצ'לו" (התחלת הבנייה ב-1769) ולתכנון מערכת הלימודים והבניינים של אוניברסיטת וירג'יניה (1819-1826).

גרייבס מייקל [GRAVES] 1934-

אדריכל אמריקני שלמד בארה"ב ורומא, וסגנונו ניא-היסטורי.

הובאן ג'יימס [HOBAN] 1762-1831

בנה את "הבית הלבן" בווינגטון בשיתוף עם תומאס ג'פרסון, בסגנון ניא-קלאסי.

הולין הנס [HOLLEIN] 1934-

אדריכל אוסטרי שלמד בארצות שונות בעולם ופתח משרד עצמאי בווינה. הוא מלמד באקדמיות לאמנות בגרמניה ואוסטריה ונחשב לאחד הפרשנים החשובים של הסינתזה שבין הביטוי האמנותי הטכנולוגי והאדריכלות. כן תכנן חנויות, מוזיאונים לאמנות ומבנים אחרים באוסטריה וגרמניה.

הוריוצ'י סוטמי [SUTEM] 1895-

אדריכל יפני שפנה לסגנון המודרני כדי לחדש את פניה של יפן. הוא תכנן בתים בסגנון האדריכלות הבין-לאומית שאת יסודותיה למד בשהותו באירופה (הולנד).

ונטורי רוברט [VENTURI] 1925-

אדריכל אמריקני שפתח משרד עם כמה שותפים. הוא נודע בזכות ספריו המהווים את אבן הפינה התיאורטית לסגנון הפוסט-מודרני של שנות השמונים. בניינו ועיצובי הריהוט שלו הם בבחינת מחווה היסטורית לסגנונות כמו נאו-גותיקה, בידרמאייר ואר-דקו.

טיפאני לואי קומפורט [TIFFANY]

מעצב ואדריכל אמריקני שנודע כאחד מחשובי המעצבים בסגנון האר-נובו. ייסד חברה לייצור כלי זכוכית צבעונית בהשפעת המעצב הצרפתי אמיל גאלה וכן יצר אגרטים, מנורות ותכשיטים מזכוכית מיוחדת שכינה אותה בשם "פאווריל" (FAVRILE).

לאטרוב בנג'מין [LATROBE] 1820-1764

אדריכל נאו-קלאסי שהתיישב בארה"ב.

לאנגהנס קארל [LANGHANS] 1808-1732

תכנן את שער בראנדנבורג (1789-1788) בברלין, בירת פרוסיה.

מוריס ויליאם [MORRIS] 1896-1834

סופר ומעצב שהיה מראשוני הסוציאליסטים באנגליה. החל לפעול לשינוי פני הסגנון ההמוני של העיצוב התעשייתי, והדבר בא לביטוי בתערוכה הבין-לאומית ב"ארמון הבדולח" בשנת 1851. ליוזמתו הצטרפו ציירים והתיאורטיקן ג'ון רסקין.

בשנת 1859 הוא הזמין את האדריכל פיליפ ווב לתכנן את ביתו, "הבית האדום". הבית ותכולתו הפכו לאב טיפוס הראשון של סגנון ה"ארטס אנד קרפטס" שמשקף נוסטלגיה רומנטית בשילוב של סגנונות היסטוריים. בשנת 1861 ייסד את חברת "מוריס, מרשאל, פוקנר ושות' " לייצור ועיצוב מוצרים לבית, במטרה להחיות את רוח הגילדות של שלהי ימי-הביניים: אחווה מקצועית, עזרה הדדית, איכות וגאווה במלאכת היד. למטרה זו הייתה זיקה ברורה לאחווה ה"פרה-רפאלית" שאליה השתייכו בזמנם רוב הציירים ידידי מוריס. בשנת 1891 הקים בית דפוס בשיתוף עם הגרפיקאי והאדריכל ארתור מקמורדו (MACKMURDO, 1851-1942), שבו הוצאו לאור הדפסים וספרים בסגנון הקליגרפיה והאיור של ימי-הביניים.

בחיוו התמזגו שני מרכיבים: השאיפה הרומנטית להחיות את סגנונות ימי-הביניים (רומנסק וגותיקה) ופעילותו הפוליטית כחבר במפלגה הסוציאליסטית בראשותו של פרדריק אנגלס (1820-1895) שכללה פרסום מאמרים, הרצאות והשתתפות בהפגנות. מוריס היה סוציאליסט מפוכח, הלוחם לתיקון החברה של זמנו.

מיאקי איסי [MIYAKE] 1939-

מעצב אופנה יפני שלמד בטוקיו, פריס וניו-יורק ופעל בעיקר בפריס. סגנונו משלב מסורת מזרחית בכלל ויפנית בפרט עם תפיסה מערבית. הוא משלב שלוש צורות לבוש בסיסיות: הבגד הצמוד, הבגד המרמז והבגד החופשי מהגוף.

ממפיס [MEMPHIS]

קבוצת מעצבים שהתקבצה סביב האדריכל-מעצב אטורה סוטסאס. הם הציגו עבודות שהתאפיינו בסינתזה של מודרניזם, פופ, חומרים וצבעים בלתי צפויים - הכול ברוח ההומור הלעגני של הפוטוריזם, הדאדא והסוריאליזם שזוהה עם הסגנון הפוסט-מודרני. הם הציגו ביריד הבין-לאומי במילנו ב-1981. חלק מחברי הקבוצה השתייכו קודם ל"אלכימיה", אבל בעוד "אלכימיה" ו"ארכיזום" פעלו בכיוון של מחקר וגישושים, הרי שקבוצת "ממפיס" יצרה עבור חברת ארטמדיה (ATREMIDE) מאחר שמטרתה היו פחות קיצוניות.

נוגוצ'י איסאמו [NOGUCHI] 1988-1904

פסל ומעצב אמריקני-יפני, מהנציגים החשובים של ההפשטה בצורתה האורגנית. גדל והתחנך בארה"ב. למד פיסול בפריס, וקרמיקה - ביפן. החל משנות השלושים עסק במקביל לפיסול גם בעיצוב מוצרים, הקמת תפאורות ואדריכלות גנים.

סאקוני ג'וזפה [SACCONI] 1905-1853

אדריכל. בשנת 1884 תכנן את האנדרטה למלך ויקטור עימנואל ה-II בפיאצה ונציה ברומא בסגנון אקדמי גרנדיזי, לכבוד איחוד איטליה בשנת 1861. (מלך נאפולי נכנע לגאריבלדי וממלכתו [סיציליה - דרום איטליה] הצטרפה לאיחוד האיטלקי. הפרלמנט האיטלקי אישר את מעמדה של המדינה כמלוכה חוקתית בראשות ויקטור עימנואל ה-II). האנדרטה הושלמה בשנת 1911.

סוטאס אטורה [SOTTASS] 1917-

אדריכל ומעצב איטלקי שפתח משרד עצמאי במילאנו בשנת 1946. החל משנת 1958 הוזמן להיות אדריכל-מעצב-יועץ של חברת אוליבטי. בשנות השישים חל מפנה בתפיסת עולמו שהפכה ספקנית לגבי הנחות היסוד של המודרניזם. הוא הצטרף לקבוצת "אלכימיה" שנוסדה בשנת 1979. לאחר שנתיים ייסד את קבוצת "ממפיס". נודע כאחד מחלוצי הפוסט-מודרניזם הבין-לאומי והתפרסם בזכות מדפיית הספרים הצבעונית-היתולית שעיצב בשנת 1981.

פאקסטון ג'וזף [PAXTON] 1865-1803

אדריכל ומעצב גנים בריטי ששימש כאדריכל נוף באחוזות שונות. בשנת 1831 פיתח שיטה לבניית חממות זכוכית ובזכות חממה שבנה קיבל הזמנה לביצוע ביתן הזכוכית ("קריסטל פאלאס") ביריד התעשייה הראשון בלונדון בשנת 1851. הביתן משקף את תחילתה של גישה פונקציונליסטית באדריכלות המאה התשע-עשרה בשל הגישה העניינית בתכנון ללא אורנמנטיקה, שימוש בחומרים חדשים (ברזל זכוכית) ושימוש ביחידות מודולריות, המאפשרות הרכבה ופירוק, עלות נמוכה, ומאחר יותר ניצול של אותן יחידות לבנייה אחרת.

פוג'ין אוגוסטוס [PUGIN] 1852-1812

אדריכל ומעצב בריטי שהיה מומחה לאמנות ימי הביניים. הוזמן כיועץ על ידי בארי שנצטווה לשוות לבניין הפרלמנט הבריטי שנבנה בשנים 1836-1868, מראה נאו-גותי. עסק בעיצוב רהיטים, בדים, כלי כסף ותכשיטים. נודע גם בזכות ספרו "ניגודים" (1836) שבו הוא משבח את מעלות הסגנון הגותי, הן מבחינת כנות חזותית והן כמייצג אידיאל חברתי נוצרי, לעומת הסגנון בן זמנו המעיד לדעתו על התנוונותו של הטעם. הדעה הרווחת מאז המאה השמונה-עשרה הייתה שמקור ההשראה של הסגנון הגותי הוא בצורת צמרות העצים ביערות אירופה, ולכן הסגנון הגותי מתאים יותר לתנועת החזרה לטבע.

פרסייה שארל [PERCIER] 1838-1764 ופייר ליאונרד פונטיין [FONTAINE] 1853-1762

אדריכלים צרפתים חלוצי סגנון ה"אמפיר" שלמדו אדריכלות באקדמיה הצרפתית ברומא וציירו שם ארמונות, בתים ומבנים עתיקים. הם פתחו בפריס משרד לעיצוב ואדריכלות פנים וקיבלו הזמנות

לשפץ את ארמונות נפוליאון, הכינו עיטורים לטקסיו השונים, עיצבו רחוב בפריס, והכול - בסגנון מהפכני ששילב אלמנטים קלאסיים עתיקים.

קאסטיגליוני אקילה [CASTIGLIONI] 1918-

מעצב איטלקי שפתח בשנת 1945 משרד עם שני אחיו האדריכלים, והם נודעו בזכות עיצובי רהיטים ומוצרים. משנת 1947 השתתף בכל תערוכות העיצוב (טרינאלה) במילנו וזכה פעמים רבות בפרס יוקרתי. עיצוביו נרכשו על ידי מוזיאונים לאמנויות העיצוב בארצות שונות. עבודותיו העיקריות: שרפרף עשוי ממושב של טרקטור, עם רגל בדימוי ידית של את חפירה; מנורת קריאה בצורת קשת מתכת ורגל מבלוק שיש.

קואנט מרי [QUANT] 1934-

מעצבת אופנה אנגלית שפתחה בשנת 1955 חנות "באזאר" בלונדון. היא התפרסמה בשנת 1964 בזכות שמלות ה"מיני" שהיו ברוח נעורים ושושבויות. היבט חשוב בסגנונה הוא הפיכת הקנייה לחוויה עליזה, גישה ששינתה את כל תפיסת המסחר.

רסקין ג'ון [RUSKIN] 1819-1900

סופר, מבקר וצייר בריטי שלמד באוקספורד וביקר בשווייץ ואיטליה. בספרו הראשון "הציירים המודרניים" (1843) הגן על יצירותיו של טרנר. ספרו השני "שבע מנורות האדריכלות" (1849) וספרו השלישי "אבני ונציה" (1851-1853) כוללים את הטיעון בזכות עליונותה של האדריכלות הגותית, כביטוי לאמת, לטבע ולמוסר. מאוחר יותר כתב על נושאים כלכליים, תנאי עבודה ושיפור חיי הפועלים על ידי מציאת סיפוק והנאה מעבודה.

שאלגרן ז'אן פרנסואה [CHALGRIN] 1739-1811

אדריכל צרפתי שלמד באקדמיה הצרפתית ברומא. כשחזר לצרפת עבד בשירות האצולה וחצר המלוכה בסגנון שקיבל את השראתו ממבנים רומיים. בשנת 1806 הוזמן על ידי נפוליאון לתכנן את שער הניצחון בפריס לציון קרב אוסטרליץ (ניצחון צרפת נגד אוסטריה ורוסיה בשנת 1805). השער נבנה עד שנת 1835 בסגנון "הרומנטיקה הניאו-קלאסית הגרנדיוזית", והוא מהווה את אחת מנקודות השיא של האדריכלות המונומנטלית האורבנית.

תונט מיכאל [THONET] 1796-1871

יצרן ומעצב רהיטים אוסטרי שפתח בית מלאכה לעבודות עץ בווינה. הוא התעניין בייצור רהיטים על ידי הדבקת שכבות עץ דקות מכופפות באדי קיטור, ובדרך זו הצליח ליצור כיסאות קלים בעלי קווים מעוגלים על פי טכנולוגיה שמקורה אצל יצרני גלגלים לעגלות. הוא הציג את רהיטיו ביריד הבין-לאומי ב"ארמון הבדולח", והם זכו להצלחה גדולה. בעקבות זאת הקים חברה שהגיעה בתוך כמה שנים לתהליכי ייצור משוכללים בממדים תעשייתיים בכל רחבי העולם. מפעליו המשיכו לייצר עד מלחמת העולם ה-1. סגנונו השפיע על מעצבי ריהוט מצינורות פלדה מכופפים שנוצרו בבאוהאוס, ודגמיו מיוצרים עד היום.

תורנטון ויליאם [THORNTON] 1759-1828

בנה את בניין הממשל ("הקפיטול") בשיתוף עם תומאס ג'פרסון בסגנון ניאו-קלאסי.

תאריכים חשובים:

1922 - הפשיסטים בראשות מוסוליני תופסים את השלטון.

1930 - סטלין תופס את השלטון כדיקטטור בבריה"מ.

1934 - המפלגה הקומוניסטית מאמצת בלעדית את סגנון הריאליזם-הסוציאליסטי.

ביבליוגרפיה בלועזית

ספרים כלליים ומילונים בתולדות העיצוב במאה העשרים

1. Bayley, S. (ed), **Art and Industry: A Century of Design in the Product We Use**, London: Cornan Foundation, 1982.
2. Bayley, S. et al, **20th Century Style and Design**, London: Thames and Hudson, 1986.
3. Bayley, S. (ed), **Directory of Design**, London: Cornan Octopus, 1985.
4. Bicknell, J and Mcquiston, L. (eds.), **Design for Need**, Oxford: Royal College of Art, 1977.
5. Haskett, J. **Industrial Design**, London: Thames and Hudson, 1980.
6. Hiesinger K.B. (ed), **Design Since 1945**, London: Thames and Hudson in association with the Philadelphia Museum of Art, 1983.
7. Jervis Simon, **Dictionary of Design and Designers**, Penguin Books, 1984.
8. Lucie-Smith E., **A History of Industrial Design**, Oxford: Phaidon, 1983.
9. Sparke, P. et al., **Design Source Book**, London: Macdonald, 1986.
10. Sparke, P., **Design in Context**, London: Blumsbury, 1987.
11. Sparke, P., **An Introduction to Design and Culture in the twentieth Century**, London, 1986.

ביבליוגרפיה בעברית

1. אלחנני אבא, **המאבק לעצמאות של האדריכלות הישראלית במאה ה-20**, הוצאת משרד הביטחון, 1998.
2. ארבל רחל, **כחול לבן בצבעים, דימויים חזותיים של הציונות 1897-1947**, הוצאת עם עובד, 1997.
3. אשטון ת.ס., **המהפכה התעשייתית 1760-1830**, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 1982.
4. בנהם ריינר, **ארכיטקטורה בעידן המכונה הראשון - הלכה ועיצוב**, הוצאת דביר, תל-אביב, 1978.
5. בן פשט מלכה, **היבטים בתולדות העיצוב**, הוצאת מל"ט חולון, חולון 1991 (ראה שם ביבליוגרפיה נרחבת).
6. חואן באסגודה נונל (עורך), **אנטוני גאודי**, קטלוג התערוכה בגלריה האוניברסיטאית, אוניברסיטת תל-אביב, 1990 (מאמרים: רוברטו פאנה, קארלוס פלורס, מרדכי עומר, שלומית רינת-גורביץ, עמירה פדן).
7. טרטקובר דוד ואמנון דנקנר, **איפה היינו ומה עשינו, אוצר שנות החמישים והשישים**, הוצאת כתר, 1996.
8. יוז רוברט, **הלם החדש**, הוצאת עם עובד, 1980.
9. כרמיאל בתיה, **אריחים מעטרים עיר, קרמיקה "בצלאל" בבתי תל-אביב, 1923-1929**, הוצאת מוזיאון ארץ ישראל, תל-אביב 1996.
10. לוין מיכאל ואחימאיר אורה (עורכים), **אדריכלות מונומנטלית בירושלים**, הוצאת כרטא, ירושלים 1984.
11. לנגפורד מייקל, **תולדות הצילום**, הוצאת פוקוס, 1994.
12. מירון אייל, **ירושלים וכל נתיבותיה, לסייר עם יד יצחק בן צבי**, הוצאת יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1996.
13. נאור מרדכי ואליעזר ויסהוף, **בולים מספרים על ירושלים**, הוצאת משרד הביטחון, 1996.
14. נרקיס בצלאל (עורך), **האנושות, אנציקלופדיה לתולדות התרבות והאמנות**, כרך שישי (האבסולוטיזם הנאור), כרך שביעי (על סף העת החדשה), כרך שמיני (העת החדשה), הוצאת מסדה.
15. סבאג רחל, **ירושלים בנייה ואבן - כיפות במבנים ובתי מדרון**, הוצאת ת"ל, משרד החינוך, ירושלים התשנ"ה.
16. עמישי-מייזלש זיוה, **אמנות בעידן הטכנולוגי**, הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב 1981, יחידות: 1, 2, 4, 5.
17. ענר זאב, **סיפורי המושבות**, הוצאת משרד הביטחון, 1996.
18. פרנקל אליעזר, **תולדות האמנות - כרונולוגיה**, הוצאת הסדנה לעיצוב ואדריכלות, 1993.
19. קאסוטו נעמי, **עיצוב בתי כנסת בארץ ישראל - אמנות וסמל**, הוצאת ת"ל, משרד החינוך, ירושלים התש"ן.

20. קרויאנקר דוד, **ירושלים, מבט ארכיטקטוני, מדריך טיולים בשכונות ובתים**, הוצאת כתר, 1996.
21. קרויאנקר דוד, **ירושלים: שכונות ובתים, תקופות וסגנונות**, הוצאת כתר, 1996.
22. קרין קירש, **שכונת וויסנהוף - דיור ניסיוני - הורקבונד הגרמני שטוטגרט 1927**, הוצאת מוזיאון תל-אביב לאמנות, 1994.
23. שחורי רן, **דורה גד - הנוכחות הישראלית באדריכלות הפנים**, בהוצאת "אדריכלות ישראלית", כתב עת לאדריכלות ועיצוב, 1997.
24. שילה-כהן נורית, **"בצלאל" של שך, 1906-1929**, הוצאת מוזיאון ישראל, ירושלים תשמ"ג.
25. **תוצרת הארץ**, קטלוג תערוכה במוזיאון ישראל, ירושלים.

כתבי עת

1. **מכירה פומבית**, הירחון הישראלי לאספנות ולאמנות.
2. **רימונים**, כתב עת של האגודה לאמנות יהודית.